

Monumentnummer*: 530844

Smallepad 5
3811 MG Amersfoort
Postbus 1600
3800 BP Amersfoort
www.cultureelerfgoed.nl

T 033 421 74 56
E info@cultureelerfgoed.nl

Status rijkmonument
Inschrijving register* 04 maart 2011
Kadaster deel/nr 82731/152

Woonplaats* Amstelveen
Gemeente* Amstelveen
Provincie* Noord-Holland

Kadastrale gemeente* Amstelveen
Sectie* H
Kadastraal object*
Appartement aanduiding
Grondperceel 6108

Omschrijving**

Inleiding

De NH KRUISKERK met BIJGEBOUWTJES en VOORPLEIN uit 1949-1950 is de eerste van zes naoorlogse Nederlands Hervormde kerken van de bekende architect en latere hoogleraar bouwkunde ir. Marius Duintjer. Algemeen zocht Duintjer in zijn ontwerpen naar een middenweg tussen modernisme en traditionalisme (shake-hands). De kerkontwerpen van Duintjer weerspiegelen de zich wijzigende opvattingen over de rol van de (Nederlandse Hervormde) kerk in de samenleving. De eerste twee kerken van Duintjer, de Kruiskerk in Amstelveen en de Opstandingskerk (Kolenkit) in Amsterdam Bos en Lommer, hebben nog een traditionele opzet en worden de 'kathedraalkerken' genoemd: deze kerken waren nog overwegend bedoeld voor de eredienst. Na de Tweede Wereldoorlog gingen kerken echter steeds nadrukkelijker ook een sociaal-maatschappelijke functie vervullen. Dit wordt weerspiegeld door de vier als bungalowkerken bekend staande kerken van Duintjer, waaronder de Thomaskerk in Zeist: door de uitbreiding van functies veranderde ook de vormgeving. De traditionele typologie van een kerk met toren(s) en schip wordt steeds meer verlaten. De Kruiskerk werd gebouwd in 1949-1950. In een artikel in het Bouwkundig Weekblad van 1951 meldt architect Duintjer zeer content te zijn over de samenwerking met de dienst van Openbare Werken en de bouwcommissie. Hij liet zich voor de liturgische grondslag van het gebouw leiden door bouwpastor ds. A.P. Mijnaerends van de Hervormde gemeente. De Kruiskerk maakt nog traditioneel gebruik van torens en een schip, maar in een zeer onconventioneel ontwerp dat beantwoordde aan de protestantse liturgische vernieuwing. De kerk werd destijds beleefd als een bevrijding uit een bouwtraditie die de katholieke kerkopzet nooit volledig was ontgroeid, als een waarlijk protestantse kerk, die daarnaast getuigt van voorreformatorische wortels. De kerk kreeg stedenbouwkundig een bewust prominente plek door de centrale ligging van het westfront aan het einde van een zichtas met waterpartij en was vrij gelegen in het (reeds bestaande) openbare wandel- en speelpark. Voor Duintjer was het betekenisvol dat er geen erfafscheiding kwam tussen de

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

eigendommen van kerk en burgerlijke gemeente. Kerk en samenleving vloeiden daardoor letterlijk in elkaar over. Na de bouw van de Kruiskerk heeft de Directeur van Plantsoenen, C. Broerse, de plantsoenaanleg rondom de kerk herzien. Daarvan is de padenstructuur bewaard gebleven, de groenaanleg is gewijzigd. De vrije en prominente ligging van de kerk is behouden gebleven. Opvallend aan de Kruiskerk is het contrast tussen de zeer eenvoudige bijgebouwtjes (voormalige diakenkamer en catechisatielokaal) ter weerszijden van het voorplein en het rijzige torenfront daarachter de uitzonderlijk vormgegeven kerkzaal met zigzaggende gevels, waar door 'duizend ramen' het licht naar binnen valt. In het interieur, dat als een totaalontwerp tot stand kwam, probeerden Duintjer en Mijnaerends, door de bewuste samenvoeging van de avondmaalstafel, doopvont en kansel op een verhoogd gedeelte in het liturgisch centrum van de kerk, een nieuw evenwicht tussen Woord en liturgie te creëren, de discussie in de kerk van die tijd weerspiegeld. Nieuw was ook het in het zicht gelaten staalskelet. Op de pijlers en het balkon werden symbolen en voorstellingen van Jezus en van de apostelen aangebracht. Deze figuratieve schilderijen, het kruis op de voorgevel en de knielbanken (later verwijderd) waren voor een protestantse kerk uitzonderlijk, maar hangen samen met het vernieuwende ontwerp: het was niet langer de soberheid waaruit het verschil met een katholieke kerk bleek, maar het gebouw zelf. De Kruiskerk kreeg veel binnen- en buitenlandse aandacht, hoewel de kritieken niet altijd positief waren. De kerk werd inspiratiebron voor de nieuwe kathedraal van Coventry die naast de oorlogsrüine verrees. Duintjer ontwikkelde zich tot een belangrijk architect van ondermeer kerken, bedrijfsgebouwen en ziekenhuizen.

Omschrijving

De NH KRUISKERK met BIJGEBOUWTJES en VOORPLEIN uit 1949-1950 is gebouwd naar ontwerp van ir. M. Duintjer. De kerk met interieur vormt een totaalontwerp met medewerking van specialisten op het gebied van liturgie, akoestiek, staalconstructie, verwarming en beeldende kunst. De kerk bestaat uit een aantal bouwdelen: de bijgebouwtjes aan het voorplein, het torenfront met twee torens en portaal en daarachter de eenbeukige kerkzaal. De kerk heeft een staalskelet en rode bakstenen muren en is gemetseld in Vlaams verband. De daken zijn gedekt met grijze verbeterde Hollandse pannen, waarbij zowel aan de kerk als bij de bijgebouwtjes opvallende aandacht is besteed aan de vormgeving van de zinken goten en vergaarbakken. De BIJGEBOUWTJES bestaan uit twee rechthoekige bouwwerken ter weerszijden van het voorplein, onder een schilddak en elk voorzien van een prominente schoorsteenpartij ter beëindiging van de blinde westgevel. De gevels ter weerszijden van het voorplein bestaan uit samengestelde vensters en een deur met trapje. Het zuidelijke bijgebouwtje heeft een betonnen gevelsteen met de tekst: 'KRUISKERK /gebouwd in de jaren 1949 en 1950'. Via een schuine gang zijn de bijgebouwtjes verbonden met het kerkportaal onder de klokkentorens. In 2003 zijn de bijgebouwtjes aan de achterzijde uitgebreid. Het aanzicht van de westgevel en de hoofdvorm zijn daarbij behouden. Het VOORPLEIN heeft de oorspronkelijke rode en grijze grindtegels in blokpatroon behouden (tegenwoordig hellend gelegd, in plaats van met twee treden naar de kerk); de bloembakken zijn een latere toevoeging. De eigenlijke KRUISKERK bestaat uit een torenfront met daarachter een kerkzaal. Het rijzige, gesloten torenfront eindigt in twee driehoekige torens met opvallende, puntige daken en houten met lood beklede pinakelachtige beëindigingen, die de kerk een symbolisch "onaf" voorkomen geven. Tussen de torens is de kerkklok opgehangen. Tegen de gevel is een eenvoudig bronzen kruis aangebracht, waaraan de kerk haar naam dankt. Op de begane grond geeft een drietal zware eikenhouten deuren toegang tot de kerk. Boven de deuren is een betonnen latei met de tekst '+ CHRISTUS IS DE HEER +' aangebracht. In het interieur van het torenfront bevindt zich onder de torens een langwerpig portaal met driehoekige uiteinden. Tegenover de drie buitendeuren geven drie stalen glasdeuren toegang tot de kerkzaal. De houten deurkrukken met korenaarmotief zijn een ontwerp van de kunstenaar B. Guntenaar (naar een idee van Duintjer). De kerkzaal is opgebouwd rondom een staalskelet met stervormig uiteinde voor het liturgisch centrum aan de oostzijde. Het exterieur wordt gekenmerkt door bakstenen uitbouwen die driehoekig en afgeschuind van vorm zijn, waardoor een zigzaggende plattegrond ontstaat. In de uitbouwen bevinden zich vele tientallen ramen, die het interieur voorzien van een bijzondere lichtinval met een rijke licht- en schaduwwerking. De kerk

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

dankt hieraan de bijnaam 'kerk met de duizend ramen'. Opvallend zijn de vergaarbakken van de hemelwaterafvoeren, die eveneens driehoekig en afgeschuind van vorm zijn. De kerkzaal heeft een steil pannen zadeldak, dat alleen van een grotere afstand goed zichtbaar is. Het INTERIEUR hoort bij het totaalontwerp van de kerk. De eenbeukige kerkzaal is symmetrisch ingedeeld. Aan de westzijde bevindt zich een stalen balkon waarop het orgel staat, bereikbaar via trappen aan de noord- en zuidzijde. Via een middenpad met aan weerszijden de oorspronkelijke kerkbanken, loopt de vloer iets af tot aan een trap met bordes als liturgisch centrum. Daarop staan een kansel, een permanente avondmaalstafel en doopvont van basaltlava uit de bouwtijd, elk versierd met een beeldhouwwerk van Ben Guntenaar (duif als symbool van de Heilige Geest en Jona in de Walvis). De kansel heeft een zeer groot klankbord, dat ook de avondmaalstafel overhuift. De kolommen van het staalskelet en het balkon zijn voorzien van figuratieve schilderijen uit de bouwtijd, door schilder-glazenier Jan Ooms, voorstellende de ten hemel rijzende Christus in het oosten boven de preekstoel, en de apostelen. De apostelen zijn hier letterlijk de 'pilaren der kerk'. De kap is afgetimmerd met Niangonhout, waarbij de aansluiting tussen kap en staalskelet is afgetimmerd met een rand van bruine en crèmekleurige biezen. Het plafond lijkt hierdoor te zweven. Het portaal en de kerkzaal hebben nog de oorspronkelijke rode plavuizenvloer. Alle houten meubilair en de orgelkast zijn vervaardigd van mahoniehout door de firma Weyers uit Amsterdam.

Waardering

De NH KRUISKERK met BIJGEBOUWTJES en VOORPLEIN te Amstelveen uit 1949-1950 naar ontwerp van ir. M. F. Duintjer is van algemeen belang als essentieel toonbeeld van vroege Wederopbouw, uit oogpunt van architectuurhistorie, cultuurhistorie en stedenbouwkunde:

- als eerste van de zes kerkontwerpen voor Nederlandse Hervormde kerken waarmee architect ir. Marius Duintjer vanwege de uitzonderlijke vormgeving in binnen- en buitenland bekendheid verkreeg;
- vanwege de gaaf bewaarde hoofdvorm, gevelindeling en detaillering, met name het rijzige, gesloten torenfront en de uitzonderlijk vormgegeven kerkzaal die door middel van de zigzaggende uitbouwen met vele kleine vensters het interieur van een zeer bijzondere lichtinval voorziet;
- als voorbeeld van een kerkinterieur waarin de nieuwe liturgische opvattingen binnen de Nederlandse Hervormde Kerk gestalte kregen, met nog aanwezig het oorspronkelijke, speciaal voor deze kerk ontworpen meubilair zoals de avondmaalstafel, doopvont, kansel, orgelkast en zitbanken;
- vanwege de uit de bouwtijd daterende beschilderde staalconstructie ('apostelpilaren') van J. Ooms en de door B. Guntenaar ontworpen kunstwerken;
- vanwege de markante ligging aan het einde van de zichtas met waterpartij en de vrije ligging in het openbare groen waarbij bewust geen erfafscheiding tussen kerk en plantsoen is gecreëerd: kerkelijke en burgerlijke gemeente vloeien letterlijk in elkaar over, passend bij de destijds vernieuwende opvattingen over de rol van de kerk in de samenleving.

Hoofdcategorie

Religieuze gebouwen

Subcategorie

Kerk en kerkonderdeel

Functie

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument